

KONFERENCIJŲ APŽVALGOS

Adomas Matuliauskas. Šilkografijos darbų ciklas „Kaukysos kaukai“
„Grumstenis“, šilkografija, (S/1), formatas 14,5 × 22,5 cm, 2016 m.

Tarptautinės mokslinės konferencijos „Naujausi baltų religijos, mitologijos ir folkloro tyrimai“ apžvalga

2016 metų spalio 28-ąją Lietuvos kultūros tyrimų institutas (LKTI), Klaipėdos universitetas (KU) bei Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas (LLTI) pakvietė Lietuvos bei užsienio mokslininkus į pirmąkart organizuojamą tarptautinę konferenciją „Naujausi baltų religijos, mitologijos ir folkloro tyrimai“. Konferencijos mokslinio komiteto pirmininkas – prof. dr. Rimantas Balsys (Lietuva), nariai: prof. habil. dr. Vladimiras Ivanovičius Kulakovas (Rusija), dr. Elvyra Usačiovaitė (Lietuva), habil. dr. Nijolė Laurinkienė (Lietuva), prof. dr. Zinaida Pakholok (Ukraina). Renginio pradžioje LKTI direktorė dr. Jolanta Širkaitė bei iniciatyvos autorius Rimantas Balsys tarė įžangines kalbas. Jolanta Širkaitė pasveikino konferencijos dalyvius ir pasidžiaugė, jog renginį, pasitelkus jungtines pastangas, pavyko suorganizuoti bei vylėsi, kad per konferenciją skaityti pranešimai bus publikuoti mokslinių darbų rinkinyje. Pranešėja taip pat pasidžiaugė, jog baltų kultūros tyrimai nepraranda aktualumo tarp slaviškų kraštų tyrėjų ir padėjo į konferenciją atvykusiems svečiams iš užsienio.

Rimantas Balsys pastebėjo, jog į konferenciją susirinko nemažas būrys klausytojų, nepaisant to, kad tądien buvo organizuojama LLTI darbuotojų profesinės sąjungos inicijuota akcija, kurios pagrindinis tikslas – atkreipti plačiosios visuomenės dėmesį į problemas, su ku-

Sveikinimo kalbą sako LKTI direktorė Jolanta Širkaitė

riomis susiduria šiuolaikiniai Lietuvoje gyvenantys bei dirbantys mokslininkai. R. Balsys pasidalino lūkesčiu, jog konferencija atras vietą šiandieniniame mokslo pasaulyje, taps tradiciniu renginiu. Jis išskyrė du pagrindinius konferencijos siekius: 1) suvienyti Lietuvos mokslininkų, t. y. mitologų, religijotyrininkų, folkloristų atskiras grupes, nes, pasak Rimanto Balsio, šiuo metu vyraujančios išsiskaidžiusios pastangos gali prisidėti prie šios srities išnykimo; 2) atnaujinti, sustiprinti sumenkusius ryšius su slavų kraštų tyrinėtojais. Kalbėtojas atkreipė dėmesį, kad baltai ir slavai dalinasi bendra istorija, todėl mitologija, folkloristika irgi turi daug sąsajų. R. Balsio nuomone, šiandien, nežinia, valingai ar ne jaunosios kartos mokslininkai minėtiesiems ryšiams ne visuomet skiria pakankamą dėmesį, todėl jis vylėsi, kad ateityje šis mokslinis renginys įgaus aiškiai apibrėžtą matmenį, orientuotą į

Ižanginę kalbą sako konferencijos iniciatorius Rimantas Balsys

Pirmasis renginio pranešėjas – Vladimiras Ivanovičius Kulakovas

baltų-slavų mitologijos, folkloro, religijos tyrinėjimus. Iš karto po to jis pakvietė mokslinėjus išvalgomis pasidalyti pirmąjį svečių bei glaustai apibrėžė konferencijos tvarką, kurios įsipareigojo laikytis pats bei apsiėmė prižiūrėti, jog jos laikytųsi ir kiti konferencijos dalyviai.

Pirmąjį pranešimą skaitė Vladimiras Ivanovičius Kulakovas, kurio tema – „Prūsiškos ir kuršiškos graviūrų atvaizdai, išraižyti ant sidabruotos geležies“. V. I. Kulakovo žiniomis, prūsų bei kuršių materialinėje kultūroje, paskutinėje vikingų epochosfazėje (IX–XI a.), atsiranda geležies gaminių, padengtų sidabru. Jis, atlikęs tokių objektų analizę, daro keletą išvadų: a) X a. pr.–XI a. prūsų juvelyrai orientavosi į skandinaviškus ir bizantiškus ornamentikos modelius; b) XI a. Pietryčių Baltijos teritorijoje paplito supaprastintas linijinis dekoravimas, kurį, anot pranešėjo, greičiausiai sukūrė patys baltai; c) XIII a., pietrytinėse baltų žemėse gyvenusiose bendruomenėse pasirodo „vietinė simbolika“, vaizduojanti atnašaujama ožį, skirtą dievui *Perkūnui*; tokie dirbiniai,

autorius nuomone, atspindi jų savininko aukštą socialinį statusą; d) XI–XIII a. prūsai bei kuršiai arklių pakinktus puošdavo linijinės ir kryžminės ornamentikos formomis, turėjusiomis apsauginę (amuletinę) funkciją; e) XIV a. prūsų žemėse, patyrusiose Kryžiuočių ordino įtaką, tarp kilmingųjų paplinta paprotys dėvėti „riteriškus“ diržus, kurie buvo dekoruoti ordino ir (arba) tradiciniais prūsų simboliais. Galiausiai, kaip rodo archeologiniai duomenys, nagrinėjamoji ornamentikos tradicija sumenko. Rolandas Kregždys pranešime „*Sūduvių knygelės* etnomitologinė faktografija“ aptarė joje minimų mitonimų *Barstucke* („mažieji žmogučiai; naminukai, žemės dvasios (elfai); dievų, gyvenančių po šėivamedžiu, tarnai; dievo *Puškaičio* pagalbininkai, nešantys javus ir juos saugantys“) bei *Marcopole A* („dvarponiai“ arba *C* „požemio gyventojai resp. *Subterranei dicti*“) etimologinę raidą ir semantinę referentų transformaciją. Anot mokslininko, pirmasis *Marcopole* mitonimo sandas *marco-* turėtų būti sietinas su prūsų kalbos dėmeniu **marka-* („įmirkusi,

Pranešimą pristato Rolandas Kregždys

šlapia“), pasitaikančiu prūsų toponimikoje (pvz., *Markelauke*). Antrasis dūrinio sandas suponuoja baltiškiosios kilmės struktūrinį darinį, reflektuojamą rytų baltų Lietuvių kalboje (pietų žemaičių *varniškių* ir šiaurės žemaičių *telšiškių* dialektinėse zonose užfiksuotų leksemų *puolis*, *polys*, reiškiančios – „išvirtę / suguldyti javai“). Rolandas Kregždys, remdamasis kalbiniais išaiškinimais, interpretuoja, kad mitologema *Marcopole* reprezentuoja mitinę būtybę, saugančią javus nuo suguldymo ir išmirkymo, besirūpinančią grūdais. Mitonimas *Barstucke*, pasak prelegento, priskirtinas kultūriniais vakarų slavų arealo skoliniais, t. y. lenkų dialektuose užfiksuotoms archajiškoms leksemoms. Trečiasis kalbėtojo pastebėjimas, kad „Sūduvių knygelėje“ minimi mitonimai – *Barstucke* ir *Marcopole* – yra sinonimai. Apibendrinant, priešingai ligišioliniams minėtų mitologemų kilmės išaiškinimams, *Barstucke* siejamas su vakarų slavų identiškos konotacijos etnomitologiniu substratu, o *Marcopole* – išskirtinai baltiškuoju.

Vėliau kalbėjusi Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė pranešime „Mirusiųjų apavas. Po-

mirtinės kelionės refleksijos folkloriniuose sapnų pasakojimuose“, remdamasi lietuvių ir slavų tautosakoje bei literatūroje užfiksuotais sapnų naratyvais, aptarė mirusiųjų apavą. Pranešėja akcentavo, jog sapnuose dažniausiai bylojama, kaip dėl įvairių priežasčių be apavo palaidoti mirusieji tiesiogine ar simboline kalba užsimena artimiesiems apie savo basumą, kaip didelę stoką ir vargą, o šie, pasitelkdami įvairias apeigines laikysenas, stengiasi „atiduoti“ mirusiesiems tai, kas jiems priklauso. Pranešime, įsigilinus į minėtųjų sapnų siužetus, buvo mėginama pažvelgti, kaip į gyvųjų rūpinimąsi mirusiaisiais reprezentuojančius – šeimą, giminę – telkiančius pasakojimus, taip pat kaip į reikšmingą folklorinį žmogaus pasakojamos gyvenimo istorijos segmentą.

Rimantas Balsys kalbėjo tema „Dar kartą apie kiaulės aukojimą: adresato, aukos ir aukojimo būdo koreliacija“. Prelegentas glaustai išskleidė rašytinių šaltinių, kuriuose minimos dievybės, kurių garbei aukojama kiaulė (paršelis, šernas), kontekstą. Šalia to pažymėjo tyrimo istoriją, atskirai pakomentuodamas Nijolės Lau-

Pranešimą pristato Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė

rinkienės suformuluotą išaiškinimą, kur sakoma, jog lietuvių ir prūsų palikuonių per sėjos apeigas valgyta kiauliena interpretuotina kaip auka *Žemynai*. Pranešėjas išsikėlė klausimą, ar kiaulė (paršelis, šernas), remiantis senųjų rašytinių šaltinių kontekstu, iš tikrųjų buvo aukojama tik žemdirbystės sferą globojusiems dievams? Galbūt kiaulė (paršelis, šernas) buvo atnašaujama ir kitokiomis intencijomis bei kitas funkcines sferas valdžiusiems dievams? Autorius klausytojams pateikė tyrimų rezultatus – iš viso ištirta septyniolika originalių (t. y. autentiškų šaltinių) tekstų, parašytų XIII a.–XVII a. pabaigoje. Tyrimų rezultatai rodo, kad 1) kiaulė (šernas, paršelis) aukojama įvairiems / skirtingiems dievams tiek pagal funkciją, tiek pagal globojamas sferas, tiek pagal aukojimo intencijas; 2) surinkta bei išanalizuota medžiaga neatspindi aiškaus koreliacijos dėsningumo, todėl keltina prielaida, jog medžiaga (t. y. šaltiniuose užfiksuota apeiginė praktika) sietina su destrukcija. Pranešėjo supratimu, nelikus legalių šventviečių, nebeatliekami metiniai bendruomeniniai aukojimai, todėl nebėra

unifikuoto aukojimo ritualo, jis atliekamas pavieniui, šeimos rate, slapta.

Vėliau kalbėjusi Nijolė Laurinkienė pranešime „Dangus baltų mitiniame pasaulėvaizdyje“ nagrinėjo dangaus skliauto įvaizdį, kuris baltų religijoje ir mitologijoje gaubia Žemę, su šviesuliais – Saule, Mėnuliu bei žvaigždėmis ir jų spiečiais. Prelegentės manymu, tai vieni ryškiausių archajinių vaizdinių, sudarančių gana vientisą mitinį Dangaus pasaulį. Pagrindinis prezentacijos tikslas – dangaus modelio rekonstrukcija, nužymint bendriausius šios reikšmingos universalijos bruožus. Išsikeltą siekį buvo bandoma įgyvendinti remiantis lingvistiniais duomenimis, išsaugojusiais senojo pasaulėvaizdžio relikтус, rašytiniais baltų religijos ir mitologijos šaltiniais, taip pat lietuvių bei latvių gyvybinga ir turtinga folklorine tradicija.

Pasak N. Laurinkienės, baltų religijoje ir mitologijoje išliko Dangaus kaip Dievo, kaip Dievo tėvo vaizdinys, kaip žmogiškąjį pasaulį gaubiančios šviesos bei jį veikiančios paslaptingos jėgos samprata. Dangus, viena vertus, buvo įsivaizduojamas kaip nedaloma visuma, kaip mitinio pasaulio

Tyrimo rezultatais dalijasi Nijolė Laurinkienė

viršutinę sferą apimantis Dievas, o, kita vertus, šioje tarsi ir vientisoje dangiškoje plotmėje būdavo išskiriami dangaus kūnai, kurie buvo sudvasinami bei laikomi savarankiškais mitiniais personažais ar jų atributais. Danguje reziduojantys veikėjai – tai dangaus šviesulių šeima – tarp kurių egzistavę tam tikri ryšiai, tam tikri santykiai, susiklostę mitinėje vaizduotėje.

Po pertraukėlės Lina Laurinavičiūtė-Petrošienė skaitė pranešimą „XX a. pr. kasdienybės aktualijos užgavėniškame kontekste: satyriniai eiliuoti tekstai ir karikatūros“, kuriame pristatė iki šiol nenagrinėtą, XX a. pradžios lietuviškoje spaudoje publikuotą, medžiagą. Tai duomenys, sudaryti iš satyrinių eiliuotų tekstų ir karikatūrų, kuriose kasdienio Lietuvos bei pasaulio gyvenimo aktualijos vaizduojamos Užgavėnių kontekste. Autorė išsikėlė du pagrindinius klausimus: 1) kokie Užgavėnių šventės konceptai naudojami autorinėje kūryboje; 2) kokią žinią transliuoja analizuojamasis tekstas ir (arba) karikatūra ir (arba) komiksas. Pranešėja nagrinėjamą medžiagą per tyrimo eigą susigrupavo pagal tematinius požymius į skirtingas grupes, pavyzdžiui, linksmybių, baliaus, šokių, blynų, maisto, kaukių, per-

sonažų, mėšėdo, gavėnios, dainų, giesmių. L. Laurinavičiūtė-Petrošienė pažymėjo, jog būtent linksmybių tematika, tiesiogiai susisiejanti su tradicinių kalendorinių švenčių branduoliu, yra pagrindinis išvardytąsias grupes vienijantis veiksnys. Kalbėtojos nuomone, tekstas / karikatūra / komiksas dažniausiai perduota skaitytojui neutralią žinią, t. y. pasakoja apie X arba kokį nors X aspektą. Kita medžiagos grupė Užgavėnių kontekste siejama su tam tikromis bendrosiomis gyvenimo sritimis, pavyzdžiui, politika, ekonomika, morale ir t. t.

Viešnia iš Ukrainos Zinaida Pakholok (*Зинаида Пахолук*), naudodamasi proga, padėkojo konferencijos organizatoriams už kvietimą dalyvauti renginyje bei pasižadėjo „gerą patirtimi“ pasidalyti su kolegomis, dirbančiais Ukrainoje. Ji skaitė pranešimą „Teoriniai užkalbėjimų įprasminimai Rusijoje XIX-ojo amžiaus antroje pusėje“, kuriame pristatė minėtosios temos apibrėžtojo laikotarpio tyrimo kontekstą. Zinaida Pakholok ypatingą dėmesį skyrė lingvisto Nikolajaus Kruševskio (*Никола́й Крыше́вский*), kuris užkalbėjimus nagrinėjo pasitelkdamas komparatyvistinės lingvistikos dėsnius,

asmenybei ir akademiniam darbams pristatyti bei įvertinti.

Iš karto po to kalbėjusi Jurgita Ūsaitytė pranešime „Dainų sąsiuvinis kaip kultūros tekstas“ aptarė rašto kultūros terpėje susiformavusį reiškinių – dainų sąsiuvinius. Prelegentės žiniomis, dainų sąsiuviniai yra atpažįstami, kaip privačioje erdvėje funkcionuojantys asmeniniai užrašai, kurių viena iš svarbesnių paskirčių – kaupti dainų ir eilių tekstus. Lietuviškų dainų sąsiuvinų tradicija sekama nuo XIX a., ji, nors ir sumenkus jų populiarumui, stebima iki mūsų dienų. Šie užrašai, kurių turinys ir funkcionavimo ypatumai (varijavimas, kartotė, anonimiškumas) leidžia juos priskirti folkloristikos tyrimų laukui, atsižvelgiant į jų kultūrinę ir istorinę vertę pagrįstai gali tapti ir platesnių humanitarinių mokslų tyrimų objektu. Pranešimo autorei įvairiapusė dainų sąsiuvinų analizė leido užčiuopti bei išskirti tam tikrą vertybių ir prasmių sistemą, kuri reprezentuoja bendruomenės (susiformavusios regioniška, istoriška, taip pat identifikuojamos pagal amžių ar priklausymą grupei) kultūrą. Anot J. Ūsaitytės, tokių sąsiuvinų tyrinėjimas teikia prieigą suvokti, kaip individas arba bendruomenė vertino vieną ar kitą reiškinių, įvykių.

Po pertraukos kalbėjo Elvyra Usačiovaitė, pristaciūsi pranešimą „Simonas Daukantas: lietuvių tradiciniai papročiai ir jų simboliai“. E. Usačiovaitė atkreipė dėmesį, jog Simonas Daukantas sekė ne tik romantikų kartos idėjomis, jis ir švietėjas, parengęs edukacines knygeles (apie praktinius ūkio reikalus, Lietuvos praeitį), kurias platindamas bandė įveikti carizmo pripaustos lietuvių liaudies tamsumą; todėl

Įžvalgomis dalijasi Zinaida Pakholok

vienas iš pagrindinių šio istoriko tyrimo objektų buvo lietuvių liaudies papročiai. Jis daug dėmesio jiems skyrė, tyrinėtojų žodžiais, kultūros istorijos veikale „Būdas senovės lietuvių–kalnėnų ir žemaičių“ (1845 m.). Jame, remiantis rašytiniais šaltiniais, skaitytojas supažindinamas su ikirikščioniška baltų religija (dievais, šventvietėmis, aukojimais), apibūdinami senieji tradiciniai papročiai. Juos autorius sujungia su savo gyvenamo meto Lietuvos kaimo tradicijomis. Pranešime buvo įvardyti rašytiniai šaltiniai, kuriais, interpretuodamas ankstesnių kronikų duomenis, rėmėsi S. Daukantas bei išanalizuotos Daukanto pastabos, – jo baltiškųjų apeigų palyginimas su kalendorinių ir šeimyninių papročių atitikmenimis. Pranešime atskirai aptarti tie papročiai ir jų visuma, kurią simbolizuoja senovinės girios įvaizdis, Daukanto išaukštintas lietuvės motinos paveikslas, taip pat lietuvių kalba, kurią simbolizuoja bruknelės įvaizdis.

Egidijus Miltakis, atstovaujantis Klaipėdos universitetui, perskaitė pranešimą „Baltų religijos vaizdinys *Memlisch*“ (taip vadinamoje *Klaipėdos*) kronikoje“. *Memlisch* kronika – tai XVI a. Karaliaučiuje vietinio mokytojo ir kronikininko

Ižvalgomis dalijasi Jūratė Ūsaitytė

Christopho Falko parengta įvairių istorinių šaltinių kompiliacija. Dalį šios kronikos sudaro tekstas apie Prūsijoje gyvenančių baltų pagonybę. Anot E. Miltakio, šio pasakojimo šaltiniai nėra visiškai aiškūs, o pati medžiaga nepateikia naujų duomenų apie Prūsijos baltų tradicinį tikėjimą, nepaisant to, tekstas yra įdomus XVI a. Prūsijos istoriko darbo ir naratyvų kūrimo metodologijos pavyzdys. Pranešime, remiantis paminėta kronika, buvo apžvelgta rašytinė medžiaga, leidžianti susidaryti vaizdą apie baltų pagonybės funkcionavimą XVI a. Prūsijos visuomenės istorinėje sąmonėje bei panaudojimą švietimo sistemoje, istoriniuose tyrimuose.

Paskutinis kalbėjo Klaipėdos universiteto doktorantas Žydrūnas Vičinskas, pristatydamas temą „Mato Pretorijaus mitinės medžiagos apie gimtųjų ir krikštynų apeigas verifikacija: Laimė – Laumė – Švč. Mergelė Marija?“ Pranešime jis nagrinėjo vieno turtingiausio XVII a. pabaigos rašytinio šaltinio, teikiančio informacijos apie pagoniškąją baltų religiją, – Mato Pretorijaus (*Matthäus Prätorius*) daigiatomio

rankraščio „Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla“ (*Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne*), patikimumą. Ž. Vičinskas aptarė M. Pretorijaus mitinių duomenų dalį, tiesiogiai susijusią su gimtųjų (*rodynų*) bei krikštynų apeigomis, sykiu pažymėdamas *Laimės*, *Laumės*, Švč. Mergelės Marijos vaidmenį paminėtuose papročiuose. Pirmą, autorius apžvelgė XIX–XXI a. tyrimo kontekstą, antra, išskyrė gimtųjų (*rodynų*), krikštynų pagrindines siužetines linijas (o. Pasiruošimas aukojimui, 1. Gimtuvės (*rodynos*), 3. Pagoniškos krikštynos, 4. Krikštatevio išpirkimas), kurias pristatė bei įvertino jų patikimumą.

Atlikta analizė atskleidė, jog M. Pretorijaus užrašyta mitinė medžiaga apie gimtuves (*rodynas*) bei krikštynas ir jose dalyvaujančias būtybes *Laimę*, *Laumę*, Švč. Mergelę Mariją, laikytina patikima. Taip tvirtintina, nes tyrinėti mitiniai duomenys daugeliu atveju atliepia medžiagą iš kitų panašaus laikotarpio rašytinių šaltinių arba vėlesnio laikotarpio tikėjimų, gyvosios-tautosakinės tradicijos. M. Pretorijaus medžiaga taip pat leidžia mąstyti, kad autoriaus aprašomuoju laikotarpiu *Laimai*, *Laumei*, Švč. Mergelėi Marijai buvo priskiriama žmogaus gimimo globa. Veikiausiai, visos trys minimos būtybės yra savotiški (viena kitos) tęsiniai arba konstanta ir kintamieji. Šiuo atveju konstanta tai žmogaus gimimas, įprasminamas apeigomis, kurias prižiūri tam tikras kintamasis – *Laima* ir (arba) *Laumė* ir (arba) Švč. Mergelė Marija, kurios suponuoja X laikotarpio (Y tradiciją), o tai leidžia samprotauti apie XVII a. 2 p. vyravusį religinį sinkretizmą, susidariusį perėjimo

stadijoje, kai Švč. Mergelė Marija nebuvo suspėjusi visiškai absorbuoti *Laimos* ir (arba) *Laumės* funkcijų.

Konferencijos apibendrinamąjį žodį tarė Rimantas Balsys, kuris neabejojo, jog renginys, pasiekė mažiausiai pusę suplanuotų tikslų, todėl laikytinas pavykusių. Jis padėkojo kolegoms ir klausytojams, turėjusiems fizinių bei dvasinių jėgų nuosekliai išklausti visų pranešimų bei vylėsi, jog ateityje ši konferencija įgaus dar didesnę pagreitį. Konferencijos iniciatorius taip pat padėkojo Klaipėdos universiteto, Lietuvos kultūros tyrimų instituto bei Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto kolegoms, prisijungusiems prie konferencijos įgyvendinimo, atskirai akcentuodamas

Paskutinis konferencijos pranešėjas –
Žydrūnas Vičinskas

Elvyros Usačiovaitės bei Žydrūno Vičinsko indėlį. Galiausiai jis kolegas paragino jungtis bendriems darbams.

ŽYDRŪNAS VIČINSKAS